

Gellér Katalin

MALONYAY DEZSŐ (1866–1916)

EGY SIKERES TÁRSASÁGI EMBER, SZERVEZŐ ÉS MŰVÉSZETI ÍRÓ
A SZÁZADFORDULÓN

„A művészek és a szalonok
számára írott könyv ez...”¹

Malonyay Dezső Párizsba, a művészet korabeli fővárosába kerülve kezdte meg művészeti monográfiái és cikkei írását. Lázás tevékenysége nem érhető meg Justh Zsigmond és Munkácsy Mihály pártfogása nélkül.

A párizsi élet minden szegletét, arisztokrata szalonokat és padlásszobákat felkereső, és azt gyors, találó jegyzetekben megörökítő Justh Zsigmond a *Debating Society* (1883–1886) megalapítása óta kereste a társakat, akik kultúrárt teremtenének Magyarországon.² Justh a hazai szellemi élet felvirágoztatására gondolva Malonyay Dezsőt Pekár Gyulával együtt bevonta terveibe.³ Malonyay bejáratos lett Justh magyar és francia művészbarátainak körébe,⁴ majd Munkácsy Mihályhoz is. A Munkácsy estélyeit látogatók között Rippl-Rónai József mint „Justh-imádó” fiatal írókat örökítette meg őket.⁵ Justh vonzó egyénisége, példája jelentős szerepet játszott Malonyaynak a nemzeti kultúra támogatását, népszerűsítését célul kitűző feladatvállalásaiban.⁶ Justh,

¹ Fülep Lajos: A magyar nép művészete. [1907.] In: Fülep Lajos: *A művészet forradalmától a nagy forradalomig. Cikkek, tanulmányok*. Sajtó alá rend.: Tímár Árpád. Budapest, 1974. I.: 197.

² Justh Zsigmond (1863–1894) író. „Justh már 1889-ben levelezett Malonyay Dezsővel, akit igazán csak 1893 őszén »fedez fel« magának” – írta Dede Franciska. „Igaz, őszinte, meleg ember s olyan úr is. Én nagyon megszerettem őt és feleségét is. Különben is tüdőgyulladásom alatt ápoltak – úgy bántak velem mintha testvéreim lettek volna” – írta Justh. Idézi: Dede Franciska: *Justh Zsigmond, az irodalmi dendi. Egy XIX. századi irodalmár társasági kapcsolatai és irodalomszervező, művészetpártoló tevékenysége. Doktori disszertáció*. ELTE BTK. Budapest, 2005. 195.

³ Pekár Gyula (1866–1937) író, politikus, a Petőfi Társaság elnöke.

⁴ „Itt egy igen kedves, okos, s nagyon meleg novellista van: Malonyay Dezső, magának nagyon fog tetszeni. Ettől sokat várok” – írta Justh Zsigmond Párizsból 1893. október 20-án Feszty Árpádnénak. Czöbel Minkának, Cannes-ból írt levelében (1893. november 14.) olvasható: „Ez lesz hozzánk még a legközelebb az ifjú gárdából.” Dede 2005. i. m. 195.: 1036. jegyzet.

⁵ *Rippl-Rónai József emlékezései*. Budapest, 1911. 36.

⁶ Czöbel Minka visszaemlékezése betekintést enged abba, hogyan alakult ki Justh körül a társaság: „Az ő szuggesztív ereje vonzott és vitt magával, azt a meleg barátságshullámot is ő árasztotta közénk, mely minden történetesen egymás mellé került szomszéd köré a gondolatok és rokonszenv láncát fűzte. Ő így vélte a kultúrárt általában, s a magyar kultúrárt különösen – legjobban szolgáltni.” Ld.: „Szerettük egymást...” Czöbel Minka és mások visszaemlékezése Mednyánszky körére. *Enigma*, 21. 2015. No 82. 52.

még ha párizsi művészbarátai nem is tartoztak az úttörők közé, a legújabb törekvéseket, a festők közül például Gustave Moreau és Puvis de Chavannes műveit kedvelte, értékelte. Naplójában híven leírta francia filozófusokkal, költőkkel és a dekadens íróval, Huysmans-szal való találkozását.⁷

Justh és Malonyay franciaországi tartózkodásának időszaka még a francia-magyar kapcsolatok kétoldalú történetének, a kultúrát és gazdaságot tekintve is jelentős időszak volt.⁸ Bár az 1848-as forradalom és szabadságharc emléke már múltóban volt, a francia közélet, az írók, filozófusok érdeklődéssel fogadták a magyarokat. Egyik jelentős emléke ennek Justh és Polignac herceg közös munkája, egy magyar költőkről kiadott antológia, melynek befejezését a kezdeményező Malonyayra bízta.⁹ Megbízta egy magyar-francia szótár szerkesztésével is.

Justh barátaival, Pekárral, Mednyánszkyval együtt szállt le a pesti alvilágba, a festő csavargóportréinak egyik ihlető helyszínére.¹⁰ Ugyanők, Somssich Józseffel együtt ke-resték fel az ekkor a festők körében igen divatosá vált Bretagne-t, amely mély hatást gyakorolt Malonyayra.¹¹ Az *utolsó* című regényének is egyik helyszíne a breton halászok lakta Concarneau és Beg Meil. Kunffy Lajosnak is ő ajánlotta, hogy keressék fel az utóbbit.¹² Ebből az élményből született Kunffy egyik főműve, a *Bretagne-i tengerparton* (1898), melynek áhítatba merült modelljei a „magyar tengerfestő,” Mendlik Oszkár és felesége, Julie Mijnsen holland szobrász nő voltak. A szoros barátság egyik, csak töredékesen fennmaradt emléke, hogy Justh ausztrál festő barátja, Rupert Bunny, az egész baráti kört, Justhot, Pekárt, Malonyay feleségét és Justh ideálját, Némethy Emmi (Jean de Néthy), egymás után, portrékon örökítette meg. A sorozatból csak

⁷ Justh naplójában Huysmans regénye nyomán írta le Gustave Moreau-nak akkor még az Ayem-gyűjteményben lévő művei közül a Víziót. Gellér Katalin: Justh Zsigmond párizsi naplójának képzőművészeti vonatkozásai. *Művészettörténeti Értesítő*, 32. 1983. 229.

⁸ Catherine Horel: Franciaország és Magyarország a 19-20. század fordulóján: csodálat és értetlenség. *Barbizon francia és magyar ecsettel. Az európai tájfestészet mesterei*. Kiállítási katalógus / Ferenczy Múzeum. Szerk. Boros Judit. Szentendre, 2007. 19-30.

⁹ Melchior de Polignac herceg (1856-1925) Justh Zsigmond barátja volt, aki majd ötven magyar költő verseit jelentette meg antológiájában (*Poètes hongrois, poésies magyares...* recueillies par Melchior de Polignac. Paris, 1896.). Ld. még: *Notes sur la littérature hongroise*. Paris, 1900.; Malonyay Ferenczi Zoltántól, a Kolozvároott, majd Budapesten dolgozó egyetemi tanártól, könyvtarostól, Petőfi-kutatótól kért segítséget, hogy a Justh által ráhagyott, még be nem fejezett antológia egy kis részét elkészítse. Leveleiből a munka menetét is megismerhetjük. Így például 1894. december 19-ei levelében leírta, hogy ő fordítja a verseket, Polignac pedig versebe teszi át. MTA KIK Kézirattár, ltsz.: Ms 326/1392-1400.

¹⁰ Pekár Gyula megörökítette a „kirándulásukat”, írását idézi Markója Csilla: „Aki erős akar lenni, legyen erősek médiuma.” Az újonnan kiadott Mednyánszky-feljegyzések elé. *Mednyánszky László feljegyzései 1877-1918*. Sajtó alá rend. Bardoly István. Budapest, 2003. 9.

¹¹ A Paul Gauguin előtt Bretagne-ban dolgozó művészeket, Charles Cottet (1863 - 1925) és a Le bande noire csoport a Bretagne-i tengerpartot és a halászok életét megörökítő, többnyire sötét színvilágú képeit feltételezhetően mindnyájan ismerték.

¹² Kunffy Lajos: *Visszaemlékezéseim (Önéletrajzi dokumentum kötet)*. Sajtó alá rend. Horváth János. Kaposvár, 2006. 57-58.

1. Malonyay Dezső 1910 körül. Repr. Vasárnapi Ujság, 1916. április 30. 275.

te. A Párizsba érkező magyarokat pártfogoló Munkácsy titkáráként közelről megismerhette a festőt, s a fogadásain megforduló, nemcsak társadalmi helyzetük miatt kiemelkedő személyeket, hanem jeles írókat, zeneszerzőket, a festők közül főként a korszak akadémikus festőit, akikről először ő tudósított könyvében.¹⁶ A Munkácsyné rendezte

Justh portréja maradt fenn.¹³

Malonyay maga is buzgón bővítette ismeretségi körét. Egy dátum nélküli levélben írta, hogy megismerkedett Eugène Müntz-cel, a reneszánsz jeles kutatójával, aki a magyarországi reneszánszot is bőven tárgyalta kötetében.¹⁴ Müntz halálakor emlékeztést írt tevékenységéről a *Művészet*be, melyben beszámolt arról is, hogy 1893-ban, Párizsban lefordította az olasz reneszánsz történetéről írt könyvének első kötetét. „Ő maga járt kezemre, részben át-dolgozva az első kötetet a magyar közönség számára.” A meg nem jelent könyvhöz a szerző által írt előszót is közli a cikkben.¹⁵

Justh mellett a Malonyay egész pályafutását meghatározó élményt Munkácsy festészete és köre jelentette.

¹³ David Thomas: *The Life and Art of Rupert Bunny. A Catalogue Raisonné*. Portz Melbourne, 2017. II.: 44-45.; Justh Zsigmond portréja, 1888 körül, o. v. 38 × 46 cm, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest; Mme Malonyay portréja, 1895 körül, lappang. Kiállítva: *Országos Magyar Képzőművészeti Társulat Téli kiállítás*. Budapest, 1895. No 104.; Pekár Gyula portréja, 1896 körül, o. v., lappang. Kiállítva: *Országos Magyar Képzőművészeti Társulat Tavasz kiállítás*. Budapest, 1896. No 5.; Madame de Némethy portréja, 1897 körül, lappang. Ld. még: Thomas 2017. i. m. II.: 16.: No 016.; 21.: No 076.; 22.: No 086.; 24.: No 094.; Megjegyzendő, hogy Justh és Malonyay a körükbe kerülő más nemzetiségű írókat, festőket igyekeztek népszerűsíteni, s Magyarországgal is megismertetni. Így például Rupert Bunny készítette az *Uj Idők* címlapját 1898-ban, s *Singer és Wolfner* tulajdona volt a *Tenger mellett* című (1902 körül), ma Szépművészeti Múzeum gyűjteményében lévő monotípiája. Ld.: Thomas 2017. II.: No. M50; „1901-ben Malonyay Dezső arcképe és egy a feleségéről és első fiáról készült kettős portré is függött az új Múcsarnok falain.” Mánfai Melinda: Egy angol festőről, aki ausztrál - Rupert C. W. Bunny (1864-1947) magyar kapcsolatai. *MúzeumCafé*, 11. 2017. No 61. 200-209.

¹⁴ MTA KIK Kézirattár, ltsz.: Ms 326/1392-1400.

¹⁵ Malonyay Dezső: Eugène Müntz. *Művészet*, 2. 1903. 28-32.

¹⁶ Malonyay Dezső: *Munkácsy Mihály élete és munkái*. Budapest, 1898.; Malonyay Dezső: *Munkácsy Mihály*. I-II. Budapest, 1907. Megörökítette a pénteki fogadásokon, a második emeleti nagy szalonban megjelent francia és magyar közéleti hírességek és művészek egész sorát. Uo., II.: 2-3.

estélyeken megfordult a Justh és Malonyay nézeteit is befolyásoló francia filozófus, Hippolyte Taine is. Munkácsy romantikus realizmusa, eszméket kereső festészete, elsősorban utolsó korszakának egyházi témái és a magyar témát kiemelten fontosnak tartó művészete meghatározó hatást gyakorolt rá. Munkácsy Mihályról készült monográfiáját elsősorban a festőtől hallott ad hoc elhangzó történetekre, esetleg séta közben elmondottakra alapozta. Így jutott arra, hogy Munkácsy nem becsüli a figura nélküli tájfestészetet, s nem vette észre tájfestészetének értékeit, tájképeinek a későbbi irodalomban kiemelten tárgyalt új vonásait.

Később is a festőkkel kialakított személyes kapcsolat határozta meg témaválasztását. Írásai alapját beszélgetések, riportszerű, csapongó, olykor irodalmi vagy újságírói fordulatokat alkalmazó, anekdotikus leírások alkotják. Munkácsyról írt két kötetében hol regényes életrajzi elemek tárgyalásába merült, hol egy-egy mű létrejöttének körülményeit mutatta be. Későbbi munkáiban is inkább a mesterek személyére, mint műveikre koncentrált. Malonyay nem árult zsákbamacskát, az 1907-es Munkácsy-monográfia első kötetének előszavában meg is írta célkitűzését. „Mese sincs meséőbb, mint a mi Munkácsynk története, – a vézna kis asztalos inasé, aki elindult mezítláb, egyedül, hogy meghódítsa a világot és ezt meg is cselekedte.” A második kötetben, rögtön az első fejezet indításaként olvasható: „sok érdekes élethistóriai adat kínálkozik biográfusának, hogy annál határozottabb körvonalakkal ragadja meg az ő nagy és kedves alakját.”¹⁷ E célkitűzésnek a népszerűsítést szolgálva eleget is tett. A titkári tevékenysége ideje alatt festett művekről, például a *Honfoglalás* festésének körülményeiről, Munkácsy elégedetlenségéről, vívódásairól, Végvári Lajos szerint is hű képet hagyott az utókorra, s könyvébe beillesztette a sokalakos kompozíció vázlatait is.¹⁸

A Munkácsyról később megjelent szakirodalom görcső alá vette Malonyay regényes, művészettörténeti szempontból felszínesnek ítélt megközelítését. Mind közléseinek érvényességét, mind szemléletét megkérdőjelezték, ugyanakkor számos, ma már fel nem lelhető adatot, korabeli véleményt tükröző kritikát – kérdőjellel vagy anélkül átvettek tőle. Végvári Lajos is Malonyay nyomán írta le a már nem létező Avenue de Villiers-i palotát. Elfogadta a *Golgota* keletkezéséről és eszmeiségéről írt fejezeteket, de rámutatott számos tévedésre is, így kritizálta, ahogy később Boros Judit is, Munkácsy tájképfelfogásáról közölt nézeteit. Végvári szerint monográfiája nem érte el célját, csak tovább rontotta a Munkácsy-képet, egyrészt elavult stílusa,¹⁹ másrészt rossz időzítése miatt, hiszen akkor jelent meg, amikor a közönség csupán nagy történeti és valóságos kompozícióit ismerhette, mivel az életmű nagy része külföldön volt. Némiképp hasonló volt a magyar közönség előtt szintén csak később bemutatkozó, már a múlt szemléletét, stílusát képviselő Zichy Mihály hazai szakmai fogadtatása is. Malonyay Munkácsy-könyvével nem foglalkozott az új kritikus-nemzedék, mondhatni semmibe vették. Bölöni György a festőt teljességgel elavultnak tartotta, csak tájképeit, vázlatait

¹⁷ Malonyay 1907. i. m. I.: előszó; II.: 1.

¹⁸ Uo. II.: 171., 173.

¹⁹ „Malonyay naiv tömjenezése, urambátyáskodó stílusa magát Munkácsy művészetét is talmi értékűnek mutatta az új generáció előtt.” Végvári Lajos: *Munkácsy Mihály élete és művei*. Budapest, 1958. 271.

becsülte.²⁰ A Munkácsy monumentális kompozícióit a korban egyedül jelentősnek tartó Felek Gyéza sem értékelte pozitívan Malonyayt.²¹

Boros Judit véleménye is igen elítélő. „Malonyay leginkább a Munkácsytól halott, illetve a Boyer d’Agen által publikált, ún. »emlékiratok« anekdotái alapján írta könyvét, amely azon túl, hogy számos, a további szakirodalomban újra és újra felbukkanó téves adat forráshelye, első rajzolata annak a félrevezető Munkácsy-képnek, amely elsősorban nemzet-karakterológiai szempontok alapján válogatva Munkácsy életművében, Munkácsyt mint a nemzeti jellemvonások hordozóját, festészetét, mint a magyar nemzeti festészet kimagasló produkcióját állította be” – írta.²² A Munkácsy estélyeit rendszeresen látogató szemtanú, Justh Zsigmond épp magyarsága elhanyagolása miatt kritizálta.²³ Továbbra is Boros Juditot idézve, Malonyay szemére veti, hogy „ahelyett, hogy megpróbálta volna behelyezni Munkácsyt kora művészetének kontextusába, a magányos (eredeti) zseni képét hangsúlyozta. Az életmű azon részét, amely nem illeszkedett az előzetes koncepcióba, egyszerűen mellőzte. Ugyanakkor meghonosított néhány olyan, utólag közhellyé vált sémát, mint Munkácsy szegény-paraszti származása, kiszolgáltatottsága felesége pazarló életmódja, műveletlensége, és más hasonlók, amelyek táptalajául szolgálhattak a későbbi regényesített életrajzoknak, sok kárt okozva Munkácsy szakmai recepciójában is.”²⁴

A közönség szemében Munkácsy volt a legnagyobb magyar művész, Zichy Mihállyal együtt a külföldön sikert arató óriások, zsenik helye, rangja illette meg. Csak néhány, Malonyay véleményét kritizáló tanulmányt felhozva, Fülep Lajos *Magyar festészetében*, majd Pernecky Géza könyvében, vagy Markója Csilla *Munkácsy-kérdések* című tanulmányában más és más oldalról folytatódott a Munkácsy hírnevét övező mítoszok, a piedesztál hamis építőköveinek a lebontása. A 2005-ös Munkácsy-kiállítás katalógusában és az azt kísérő Munkácsy-olvasókönyvben is központi problémaként jelentkezett Munkácsy helyének kijelölése a kortárs nemzetközi és magyar művészeti közegben.²⁵

Malonyaynak még egy, Bródy Sándorral közösen jegyzett írása, „magyarázata” jelent meg Munkácsyról, melyet 1896-os budapesti kiállítása alkalmából adtak ki a *Krisztus-trilógia* utolsóként festett darabjáról, az *Ecce homo* című festményéről.²⁶ Malonyay írta le a festmény készülésének folyamatát. Ebben is megjegyezte, hogy Munkácsy alig nyilatkozott művészeti nézeteiről. Talán ezért is volt egyszerűbb öntu-

²⁰ Bölöni György: Munkácsy. [1911]. In: Bölöni György: *Képek között*. Budapest, 1967. 248–250.

²¹ Gosztonyi Ferenc: A magyar modernizmus. Munkácsy monográfiája. Felek Gyéza: Munkácsy (1913). *Munkácsy a nagyvilágban. Munkácsy Mihály művei külföldi és magyar magán- és közgyűjteményekben*. Kiállítási katalógus / Magyar Nemzeti Galéria. Szerk. Gosztonyi Ferenc. Budapest, 2005. 115–132.

²² Boros Judit: *Magyar festők Párizsban (1880–1896). Doktori disszertáció*. ELTE BTK. Budapest, 2006, 24.

²³ Justh Zsigmond *Párizsi naplója*. Sajtó alá rend. Kozocsa Sándor. Budapest, 1977. 75.

²⁴ Boros 2006. i. m. 24–25.

²⁵ Fülep Lajos: Magyar festészet. [1922] In: Fülep 1974. i. m. I.: 332–338.; Pernecky Géza: *Munkácsy*. Budapest, 1970.; Markója Csilla: Munkácsy-kérdések. Problématörténeti vázlat és bevezető a Munkácsy-összeállításához. *Enigma*, 12. 2005. No 43/44. 16–54.; Munkácsy. *Enigma*, 12. 2005. No 43/44. 5–250.; *Munkácsy a nagyvilágban* 2005. i. m.

²⁶ *Munkácsy Ecce homoja*. Bródy Sándor és Malonyai [sic!] Dezső képmagyarázatával. Budapest, 1896.

datlan, ösztönös zseninek beállítani, s inkább a közönségre gyakorolt hatásán keresztül bemutatni.²⁷ A szerzők beszámoltak arról is, hogy Munkácsy a franciáknak búcsúajándékként szeretné megfesteni Jeanne d'Arc-ot és Napóleont.²⁸

A Munkácsy-monográfia után született meg, már itthon, a Justh-Czóbel-Mednyánszky körbe való befogadásának köszönhetően Malonyay Mednyánszky monográfiája.²⁹ A műről Gosztanyi Ferenc alapos, a kör szellemiségét bemutató, abból eredeztető elemzést közölt.³⁰ Justh korai halála után Malonyay és Pekár együttműködött *Fuimus* című regényének nyomdai előkészítésén.³¹ A regény hatása alatt kapott kiemelt szerepet Mednyánszky monográfiájának első fejezetében a „milieu” elemzése, a Mednyánszkyak és a felvidéki családok fényes múltjának, s a jelen omladozó helyszíneinek a leírása. Sarkosan fogalmazva – átfordította a regény hangulatát a monográfia műfajába. Szemléletét meghatározta a Justh által megfogalmazott válság-tudat, a „fin de race” érzet.³² Malonyaynak a festő műveiből levont következtetése, a modern művészet más írásaiban is visszatérő, a dekadenciával való azonosításához vezethető vissza. „A modern író, festőt az érdekli, ami beteges, ami gyöngye, gyöngye a klinikai kuriozitásig” – írta monográfiájában.³³ Egyik legjelentősebb, *Az utolsó* című, 1896-ban megjelent regényében is az örökléstan, a kifáradás elmélyült ábrázolója.³⁴

Ebben a könyvben érzékelhető a leginkább az írói, újságírói fordulatokra való építés. A kritikai megjegyzésektől eltekintő nekrológok is írói vénáját emelték ki. „Nem a tudós vagy szakember kritikai szerszámaival, hanem a művész biztos intuíciójával közeledett” témáihoz – írta Lyka Károly.³⁵ A *Budapesti Hírlap* búcsúztatója is kiemelte, hogy kritikai munkásságában is a „szépirodai, a poéta kerekedett felül.”³⁶

²⁷ Megemlékezett a nőkre gyakorolt erős érzelmi hatásáról, amely más forrás szerint Maupassant *Szépirodájának* egyik jelenetében is szerepel.

²⁸ Monográfiájában közölte az említett témához készített vázlatokat. *Egy meg nem festett kép terve. Jeanne d'Arc a máglyán; Egy meg nem festett kép ötlete. Pius és Napoleon* címen. Malonyay 1907. i. m. II.: 5; 7; A *Jeanne d'Arc a máglyán* más Munkácsy-rajzokkal, vázlatokkal Malonyay tulajdonába került, árverési katalógusában is szerepel: *Jeanne d'Arc a máglyán*. Irón-rajzvázlat egy el nem készített képhez. 14/22 cm. *Katalógus néhai Malonyay Dezső képgyűjteményéből és más gyűjteményekből származó színes metszetek, bútorok s egyéb műtárgyakról*. Nyilvános árverés 1917. december 19. és 20. Magyar Királyi Zálogházak Árverési Csarnoka. Budapest, 1917. 13.: No 2158.

²⁹ Malonyay Dezső: Mednyánszky. Budapest, 1905.

³⁰ Gosztanyi Ferenc: Kész regény. Malonyay Dezső 1905-ös Mednyánszky-monográfiája. *Mednyánszky. Kiállítási katalógus / Magyar Nemzeti Galéria*. Szerk. Markója Csilla. Budapest, 2003. 71–88.

³¹ Malonyay Dezső – Pekár Gyula: Bevezetés. In: Justh Zsigmond: *Fuimus*. Budapest, 1895. 7–14.

³² Bővebben ld.: Gosztanyi 2003. i. m.

³³ Malonyay 1905. i. m. 94.

³⁴ Malonyay Dezső: *Az utolsó. Regény három kötetben*. Budapest, 1895. Regényének főhőse, az arisztokrata Kerbástik-család utolsó leszármazottja „igazi széplelek, akiben elfáradt az ősi vér, elapadt a hajdani dicső elődök tettereje.” Gergye László: Tükrök és tükröződések (Malonyay Dezső: *Az utolsó*). *Irodalomismeret*, 2017, 1. 68–69.

³⁵ Lyka Károly: Malonyay Dezső. *Uj Idők*, 1916. április 30. 452.

³⁶ *Budapesti Hírlap*, 1916, április 23. 9–10.

A nekrológok szépítő szándékában igazság is rejlik, feltételezni lehet, hogy egy, a festők és az írók közösségét valló korban és Justh példájára megírandó regények, novellák nyersanyagának is tekinthette a műtermekben átélt élményeket. Egy-egy novellájának is központi témája a párizsi művészet.³⁷

Markója Csilla szerint monográfiáját részben a művész elbeszéléseire és Czóbelné Mednyánszky Margit emlékeire, valamint társasági pletykákra alapozta.³⁸ Tanulmányaiból és a Bardoly István által bő jegyzetekkel ellátott Mednyánszky napló új kiadásából fény derült Malonyay szimpatikus, emberi oldalára, baráti és segítő szerepére, mely egyrészt művészbárái elismertségének, hírének támogatásában, másrészt betegségek idején ápolásukban is megmutatkozott.³⁹ Justh is kiemelte Malonyay és felesége segítőkészségét. Mednyánszky feljegyzéseiben többször is családiásan Buli (bulldog) néven említi, portróját is megfestette (ismeretlen helyen). A jótékonykodó, festményeit gyakran elajándékozó festő pénzügyeiben, képeinek értékesítésében nagy segítséget jelentett a Wolfner József kiadóval, Malonyay segítségével létrehozott szerződés.⁴⁰ A szoros kapcsolat ellenére monográfiájában számos ponton a festő közhelyes jellemzését kapjuk. Mednyánszky ironikus, gyötrelmekről tanúskodó önjellemzéseit felszínes pszichologizálással értelmezte. „Milyen különös és mégis milyen jellemző, hogy egy-egy ilyenfajta vézna poéta, képfaragó vagy piktör, mennyire iparkodik a gigantikus után!³⁹”⁴¹ Ugyanakkor rávilágít a festő karakterében rejlő mély ellentmondásokra is, a természet és az emberi szenvedés átérzésével szemben az „erő imádására.” Az erő és az erőszak ábrázolása mellett háborúval kapcsolatos euforikus levelét is Malonyay idézte egy cikkében.⁴²

Csapongó stílusára jellemző Mednyánszky ködös tájainak leírása, melyet változó sikerrel kísérel meg. Ezekről kezdetben csupán a festőnek a pontusi mocsarakban elkapott láza, a „szürkésen sárga maláriás köd” visszatérése jut eszébe, később a köd koloristaként való megörökítéséről ír, kiemelve a szürkében rejlő „színorgiákat”, s a festőt találóan a „színalkimisták” közé sorolja, de ennek elemzése már az utókorra maradt.⁴³ A művészeti író is bemutatkozik a VII. és VIII. fejezetben, ahol aprólékosan leírja a festmények faktúráját, a festékfelrakás módját, a plasztikus hatás elérését szolgáló eszközöket is. Mednyánszky teozófiai érdeklődését csupán a turanizmus,

³⁷ Malonyay Dezső: A „*Salamanderhez*” In: Uő: *Vergődés* (Elbeszélések.) Budapest, 1895. 64–71. A novella művészkocsmájának (pontos helyszínét is leírja: a rue Madame és a St. Germain sarkán) festőhőse a Julian Akadémiára járt. A kiskocma tulajdonosa és pincére is otthonos a művészet témáiban. A kötetet egyébként pártfogójának, De Gerando Antoninának ajánlotta.

³⁸ Markója Csilla: Egy másik Mednyánszky. Tanulmányok. Budapest, 2008. 91.

³⁹ Uo. 174., 333., 335.

⁴⁰ Markója Csilla: „Egy fenséges és egy ijesztő arc közötti távolság.” Mednyánszky László rendhagyó művészetéről. *Mednyánszky* 2003. i. m. 13–14.; Markója 2008. i. m. 232–238. – ld. még: *Mednyánszky László feljegyzései* 2003. i. m. 425. (névmutató) és 85.: 198. jegyzet

⁴¹ Malonyay 1905. i. m. 83–84.

⁴² Malonyay Dezső: Magyar művészek a csatatéren. I. Mednyánszky László br. *Művészet*, 14. 1915. 1–48. – idézi: Markója 2008. m. 54.

⁴³ Malonyay 1905. 29., 73., 77.

a kínaiakkal való „rokonság” szemszögéből láttatja.⁴⁴ A könyv utolsó fejezetébe azonban jó érzékkel illeszti be Mednyánszky önmagát, kereső karakterét jellemző mondatát: „Átmenet [...] Valami ismeretlen felé!”⁴⁵

Két téma, a magyar művészet múltja és jelene foglalkoztatta a következő műveiben. A pompás kiállítású könyvek *A magyar képírás úttörői* és *A fiatalok* címet viselik.⁴⁶ Az elsőben a magyar tehetségek külföldre vándorlása, történelmi okokból következő mostoha sorsa foglalkoztatta. Fülep Lajos „korszakalkotó, hatalmas” munkának nevezte, melynek szerzője a „nemzeti eszme megszületését” mutatja be. „Malonyay Dezső mai művészeti irodalmunkban irányt képvisel, a magyar művészet létjogosultságáért és érvényesüléséért dolgozik” – írta.⁴⁷ Következő cikkében már kritikusabb hangot ütött meg, bár fontosnak tartja Kupeczky János és Mátyóky Ádám bemutatását a tanulságok levonása szempontjából.⁴⁸ A kötet Nagy Sándor illusztrációival és záródíszekkel jelent meg, melyek a szöveghez hasonlóan patetikus hangvételű, az illusztrátor vonalművészetének könnyedségéről tanúskodó, bizarr, szecessziós allegóriák.

A fiatalok című, egy év múlva megjelent kötetében Malonyay már a jelent igyekezett felmérni, bár a művészek kiválasztása, – Ferenczy Károly, Grünwald Béla, Katona Nándor, Magyar-Mannheimer Gusztáv, Rippl-Rónai József – ha csak nem a különböző, egymás mellett élő irányokat bemutató körképnek készült, logikátlan, s nem hasonló fajsúlyú alkotókat sorakoztat fel. Maga is bevallja, hogy némely tárgyával, így Magyar-Mannheimer festészetével nem tud mit kezdeni. „Fiataljaink közé tartozik Magyar-Mannheimer, de a legmodernebb törekvésekhez semmi köze.”⁴⁹ A cím azért is megtévesztő, mert a kiszemelt művészek ekkor már mind a középgenerációba tartoztak.⁵⁰ Már a könyv előszavában vadul ingázik a találó felismerések és a lapos közhelyek között. A hivatalos művészet „elaggott, formalizmusokban tehetetlenül zsidbadt” írja, majd az „erős egyén s az engedelmes nyáj” szembeállítását következik. A korszakot végül nagy „zavargásnak” minősíti, melyet „a különféle impresszionisták, a szimbolisták, prerafaelisták [sic!], a keresők, a pontozók, az ultranaívak” uralnak. A felsorolás csúcspontja Paul Signac-kal szembeni dühös kirohanása. Nemtetszését Justhnak is megírta.⁵¹ Ezek után nem csodálkozhatunk megállapításán, mely szerint

⁴⁴ Uo. 102.

⁴⁵ Uo. 127.

⁴⁶ Malonyay Dezső: *A magyar képírás úttörői. Negyvenkilenc képmelléklettel és négy facsimilével.* A kezdőlapok és záródíszeket rajzolta Nagy Sándor. Budapest, 1905.; Uő: *A fiatalok. Ferenczy Károly, Grünwald Béla, Katona Nándor, Magyar-Mannheimer Gusztáv, Rippl-Rónai József.* Budapest, 1906.

⁴⁷ Fülep Lajos: *A magyar képírás úttörői.* [1904] In: Fülep 1974. i. m. I.: 35–38.

⁴⁸ Uo. 37. – Fülep egyébként érthetetlen módon Barabás Miklóst, Ligeti Antalt és Than Mórt sem sorolja az elődök közé. Markó Károly *Visegrad* című (1826–1830) festménye és alföldi képei után szintén nem érdemelte meg teljes kihagyását a magyar festészet történetéből.

⁴⁹ Malonyay 1906. i. m. 172.

⁵⁰ Genthon István: *Ferenczy Károly.* Budapest, 1963. 95–96.

⁵¹ „Irtam a »pontozók«ról egy tárcát. Tudod milyen csodabogár ez? Piktórok barátom. Ha minden pont helyett egy szöveget vernének egy csizmatalpba, igen helyesen cselekednének.” Malonyay Dezső Justh Zsigmondnak, Párizs, [1894?], február 12. – idézi: Dede 2005. i. m. 196.: 1043. jegyzet.

az új festészeti irányok igen veszélyesek, fertőzők mivel „ezek a bacilusok szállingóztak a magyar művészet levegőjében is.”⁵² Malonyay nem volt egyedül, a korabeli hivatalos sajtó hasonlóan élesen elítélő véleményt fogalmazott meg szinte minden új irányzattal szemben.⁵³ Konklúziója, hogy hazai tájra és „naiv, nemzeti egyéniségében érintetlen népre van szüksége a művészeknek”.⁵⁴

A pejoratív hangsúlyokkal tárgyalt modernséget a dekadens szimbolista vonásokkal azonosítja, például Rippl-Rónai egyik perverznek és franciásnak nevezett, „kés-sápadt” arcú, „halálra fonnyadó virágra” emlékeztető, végül a *Morgue*-ba (a „*Temetnézőbe*”) került modelljének elemzésében.⁵⁵ Jellemzése kísértetiesen hasonlít Lehel Ferenc Gulácsyról és a dekadensekről, szimbolistákról írt soraira.⁵⁶ Rózsa Miklós, bár később megváltoztatta a véleményét, 1900-as cikkében még szintén dekadensnek, enerválnak, szinte perverznek nevezte Rippl-Rónai lelkületét.⁵⁷ Malonyay a dekadenciát kifigurázó szerzőkhöz hasonlóan „dicséri” Katona Nándort is: „A kolostorban hervadó apáca érzékisége avatja Katona képeit oly jellegzetesen modernné.”⁵⁸

A korábban idézettek után szinte meglepő, hogy felismeri Rippl-Rónai stílus-érzékét, szintetizáló törekvéseit, grafikai és festő kvalitásait, s kiemeli műveiből az intimitás érzetének felkeltését. Saját logikáját követve végül a francia hatásra készült „perverz” és a „jó magyar értékek” szerint osztályozza a műveket, hogy láttassa az „idegen mételet” legyőző festő „fajmagyar egészségét”. Grünwald Béla napfényes optimizmusa lelkes sorokra ragadtatja, ahogyan a korábban idézett mondata ellenére Magyar-Mannheimer Gusztáv erősen eklektikus életműve is. A már említett Katona Nándor festészetét győtrött egyénisége felől próbálja „magyarázni”, Mednyánszkyt csak mint pártfogóját említi.⁵⁹ Pedig Mednyánszkyhoz hasonlóan jól ismerhette Katona paranoiás gyűlöletét, amelyet rá és feleségére is kiterjesztett.⁶⁰

A kötet élére helyezett, legjobban sikerült írása Ferenczy Károlyról szól. Bár Ferenczy Valér szerint Malonyay csupán ki akarta aknázni apja ekkoriban már növekvő hírnevét, azonban „szánalmasan lemaradt erről a célról”, s „inkább ártott, mint használt.” „Erős visszatetszést” keltett Ferenczy Károlyban, hogy Malonyay „vértelen aszkétának, szánni

⁵² Malonyay 1906. i. m. 7., 10., 16.

⁵³ Egyetlen példát idézve: az *Alkotmány*ban volt olvasható: „a magyar művészek letérnek a helyes útról, mikor a nyugati káros irányzatok uszályhordozóivá alacsonyodtak.” – idézi: Balogh Gyula: „A mérsárosok szecessziójának nincs gazdasági jelentősége.” A szecesszió fogalma a századfordulós magyar sajtóban. *Magyar Művészet*, 9, 2021, 2. 76.

⁵⁴ Malonyay 1906. i. m. 20.

⁵⁵ Uo. 195–196.

⁵⁶ Lehel Ferenc: *Gulácsy Lajos dekadens festő*. Budapest, 1922. 46.

⁵⁷ Rm. [Rózsa Miklós]: Rippl-Rónai. *Hazánk*, 1900. december 23. 8.

⁵⁸ Malonyay 1906. i. m. 20.

⁵⁹ Mednyánszky László és Katona Nándor kapcsolatáról ld.: Markója Csilla: Mednyánszky árnyéka: „A paranoia az éleslátás következménye”? A Katona Nándor-történet. In: Markója 2008. i. m. 74–88.; „Csak a bűnözőket szereti”. Válogatás Katona Nándor Mednyánszkyt „leleplező” emlékirataiból.; „Vaspáncéllal körülzárt életében”. Katona Nándor a korabeli sajtó tükrében. *Enigma*, 7. 2000. No 24/25. 177–194., 195–210.

⁶⁰ Markója 2008. i. m. 85–86.

2. Budapest XIV., Izsó u. 5.: Malonyay-villa, részlet. Tervezte: Lajta Béla, 1905.
Vámos Ferenc: Lajta Béla. Budapest, 1970. 77. nyomán

való mártírnak állítja be.” Megdöbönt tárgyi felületességén” is, melyet néhol helyesbített (nem kizárt, hogy a festő több ponton korrigálta is a szöveget).⁶¹ Kimaradtak Malonyay olyan „vezérmotívumai”, mint a nemzeti, a faji jegyek, s a bőbeszédű semmitmondás. Vele indult meg Ferenczynek a francia iskolateremtővel való összevetése: „a magyar művészet Manet-vel fölértő mestere” – írta róla.⁶² Kitért festészetének plein air és dekoratív vonásaira, az érzelmek szín- és formaritmusokban való kifejezésére, s műveinek „összhangzatos nyugalmára”.⁶³ A *Józsefet eladják testvérei* elemzésében taglalta a festmény újdonságát: „Felfogásában a kép nem szigorúan historikus, még sincs benne semmi zsánerszerű.”⁶⁴ Ferenczy, ha nem is volt elégedett Malonyay róla szóló jellemzésével, portréfestészetének egyik kiemelkedő darabját festette a művészeti íróról. Történeti kosztümnek ható kék köpenyben, könyvvel a kezében örökítette meg. A háttérben, az ugyanabban az évben csendéletként (*Verrocchio szobor és alabástromtál*) is megfestett Verrocchio mellkép egy része látszik.⁶⁵ Genthon István a portréről írt elemzéséhez hozzáfűzte Malonyayról alkotott igencsak negatív véleményét: „érdemtelenül nagyhitelű művészeti író, helyesebben újságíró”.⁶⁶

A harmadik művészmonográfia Szinyei Merse Pál munkásságáról készült, aki ekkor már megbecsült, az *Országos Mintarajziskola és Rajztanárképző* (1908-tól *Magyar Királyi Képzőművészeti Főiskola*) igazgatójának kinevezett mester.⁶⁷ A nagybányaiak is elődjüket tisztelték az új tehetségek előtt nyitott, Nagybányát már 1896-ban felkereső Szinyeiben. Malonyay ebbe a kötetébe, ahogy a többiekébe is beillesztette a művésztől kért életrajzot, valamint ismert, jeles szerzőkre, Richard Muther, Hugo von Tschudi, Bruno Cassirer munkáira is hivatkozik. A Manet-vel való összehasonlításnak három fejezetet szentel, de erre a magyar mester „eredetiségének megóvása” készíti.⁶⁸ Szinyei Merse Anna szerint kihagyta a mester művészeti oktatással kapcsolatos nézeteit, melyet a *Julian Akadémia* (école libre) intézményével, feltételezhetően a nagybányai művésztelep szervezeti példaképével való megismerkedése után alakított ki.⁶⁹ Teljes kihagyásról ugyan nincs szó, csak a monográfiába illesztett, a mester által írt élettörténetben szerepel.⁷⁰ A magyar művészetben és kritikái életben bekövetkezett gyökeres változások ellenére még hivatkozhatott a hiányra, a magyar közönség felvilágosításának szükségességére, de utolsó, Szinyei Merse Pálnak szentelt monográfiáját már egy új korszak professzionista kritikája fogadta.⁷¹ Az új generáció kritikusaival

⁶¹ Ferenczy Valér: *Ferenczy Károly*. Budapest, 1934. 157.

⁶² Malonyay 1906. i. m. 35.

⁶³ Uo. 41., 116.

⁶⁴ Uo. 46.

⁶⁵ Ferenczy Károly: *Malonyai Dezső*, 1904, o. v., 101 × 80 cm, Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria, ltsz.: 5081.

⁶⁶ Genthon 1963. i. m. 95.

⁶⁷ Malonyay Dezső: Szinyei Merse Pál. Budapest, 1910.

⁶⁸ Uo. 51.

⁶⁹ Szinyei Merse Anna: *Szinyei Merse Pál élete és művészete*. Budapest, 1990. 119., 166.

⁷⁰ Malonyay, 1910, 22.

⁷¹ Feleky Géza: Ünneprontás. *Nyugat*, 3. 1910. I.: (12. sz.) 861–863.; Bölöni György: Szinyei Merse Pál.

konfrontálódott a *Nyolcak* értékelése kapcsán is, amely Gosztonyi Ferenc szerint visszavágás is volt Felek Gyéza a Szinyei-monográfiáról írt lesújtó kritikájára.⁷²

Malonyay egész életművét meghatározták Justh Zsigmond és köre nézetei az arisztokrácia kifáradásáról, a darwini életharcról. Justhnak a magyar parasztságból vetett reménye a szecessziós mesterek népművészeti érdeklődésében, tiszta forrás- és őskeresésében újult meg. Számos korábbi kezdeményezés, egyéni, sokszor művészek által kezdeményezett gyűjtés után Malonyay indította el szervezeten a népművészeti gyűjtőmunkát. 1904-től, hivatalos támogatással, a *Közoktatásügyi Minisztérium* művészeti osztályát vezető Koronghi Lippich Elek segítségével kezdődött meg a munka, amely csak Malonyay halála után fejeződött be.⁷³ A huszonöt művésszel közösen végzett népművészeti gyűjtés eredménye 1907-től 1922-ig jelent meg öt kötetben *A magyar nép művészete* címen.⁷⁴

Malonyay az első kötet bevezetőjében, ahogy korábban monográfiái esetében leírta célkitűzését, ami a népművészet szépségének bemutatása, nem tudományos elemzése volt. A tudományos néprajz ugyan, ahogy a művészettörténet, elutasította vagy távolságtartással kezelte a művet, de jelentőségét nem lehetett vitatni.⁷⁵ A kötetekben megjelent anyag pótolhatatlan, néhány év, évtized múlva már nyomokban sem fellelhető emlékeket őrzött meg. Ezt bizonyítja Herman Ottó véleménye is, melyet levélben küldött el Malonyaynak, aki a Kalotaszegről szóló első kötetet szerette volna angolul is kiadatni, s ehhez tanácsát kérte. Hermann dicséri Malonyay „akaraterejét”, „ügységét” és „hangszorgalmát”, amellyel az anyagot a „pusztulás közepette még megmaradt romjaiból megmentette.” Megemlítette a hiányokat is, többek között néhány szakértő, így Gyarmathy Zsigáné bevonását tanácsolta, aki tudja még, hogy mi „Kalotaszegben az igazi népies” és ismeri eredeti elnevezésüket is, ugyanígy Wartha Vincének az agyagipar technológiájáról írt tanulmányát is beillesztendőnek tartotta.⁷⁶ A felmérés hatalmas szervezőmunkát követelt. Néhány fennmaradt levél is bizonyítja, milyen fáradtságosan gyűjtötte a kötetek anyagát. Schoen Arnold művészettörténészhez és Munkácsi Bernát nyelvészhez, néprajzkutatóhoz írt levelében például a palócokról próbál adatokat kérni.⁷⁷ Közvetlenül nem vont be néprajzkutatókat, de egy-egy kötet esetében feltételezhető, hogy szakember anyagát használta.⁷⁸ Fülel Lajos

Malonyay Dezső könyve. [1910] In: Bölöni 1967. i. m. 130–132.

⁷² Malonyay Dezső: *Nyolcak* kiállítása. *Budapesti Hírlap*, 1912. november 15. 1–3. – ld. még: Gosztonyi 2005. i. m. 121.

⁷³ Koronghi Lippich Elekkel való levelezését ld.: Gábor Eszter: A Malonyay-villa. <http://lajtaarchiv.hu/tanulmanyok/gabor-eszter-a-malonyay-villa/>

⁷⁴ *A magyar nép művészete*. Számos szakértő és művész közreműködésével írta Malonyay Dezső. I–V. Budapest, 1907–1922.

⁷⁵ „bár máig a legbőségesebb forrásai a magyar díszítőművészetnek – tudományosan felületesek és megbízhatatlanok.” Kresz Mária: A magyar népművészet felfedezése. *Ethnographia*, 79. 1968. 26.

⁷⁶ MTA KIK, Kézirattár, ltsz.: Ms 291/35.

⁷⁷ A Munkácsinak címzett levélben dr. Pápay Károly palócokról szóló kéziratát keresi. MTA KIK, Kézirattár, ltsz.: Ms 2389/33.; 10.282/mm.; 10.282/mm.

⁷⁸ Vajkai Aurél a Balatonmellék néprajzáról szóló fejezetet, Malonyay egy rövid novellája kivételével, Sági

3. Malonyay Dezső az I. világháború idején.
Repr. Az Érdekes Ujság, 1916. május 2. 20.

gödöllői művésztelep alkotói, a kötetben illusztrációkat készítő Körösfői-Kriesch Aladár, Nagy Sándor, Juhász Árpád és Medgyaszay István voltak. Körösfői is a munka kezdeményezői közé tartozott. Körösfői *A magyar nép művészete* I. és II. kötetébe több illusztrációt készített (építészeti és viselet rajzokat, belső berendezési tárgyakat), s a címlap-ornamentikája és gerincdísze is az ő terve nyomán készült. A kiemelkedő festők, építészek számára a népművészeti példa, a közhiedelemmel ellentétben, nem elsősorban a népművészeti ornamentika beépítését jelentette, hanem az alkotások életmóddal való összefonódottságnak, funkcionalitásának a felismerését.

Malonyay cikkét olvasva, melyben leírta villája, a Lajta Béla által tervezett Izsó utca 5. szám alatti ház (1906–1907) tervezését, jól érzékelhető, hogy személye milyen mértékben és hogyan inspirálta a korszak művészeit. Magában foglalja a szecesszió esztétikáját, így például a „nem hazug”, azaz a természetes anyagok alkalmazásának kiemelt fontosságát és a népművészeti elemek sajátos beépülését. „Eközben sok szép holmit találtam Kalotaszegen. Lajta kiszemelt egy fejfát: ilyen lesz a lépcsőoszlop; ilyen dongás gyertyatartó formára csináljuk a csillárokat; egy kaszanyél, néhány kapacisztító, az „írásutáni” varrottások, egy zsótárszorító, egy damosí hímes járom, a bikálí

az első kötet megjelenésekor dicsérte a gyűjtőmunkát, jóllehet alapvető problémákra is felhívta a figyelmet. A népművészetet bizonyos értelemben befejezettnek tartotta, s a belőle való inspirálódást kérdésesnek. Megemlítette a népművészet elváltozását is, az eladásra, a vásárra készített holmi talmiságát. Értékelése metszően pontos, mint általában. „A művészek és a szalonok számára írott könyv ez, könnyű, tárcszerű, mindenkinek érthető és érdekes” – írta az első kötetről.⁷⁹ Talán épp közérthető voltánál fogva egy nemzedék inspirálódott a kötethez készült felmérésekből, a kiváló képanyagból; a szecessziót egyedivé és nemzeti karakterűvé formálni vágyó nemzedéknek adott jelentős muníciót. Malonyay igazi hívei, eszméivel egyetértő társai a hagyományt és a hazai értékeket a „magas művészetbe” beépíteni vágyó

János gyűjtő munkájának tartja. Vajkai Aurél: Emlékezés Sági Jánosra (1874–1938). *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 5. (1966) 5–18.

⁷⁹ Fülep Lajos: *A magyar nép művészete*. [1907.] In: Fülep 1974. i. m. I.: 197.

házak kontyos tetői – valamennyinek módját lelta a házon.⁸⁰ „Bizonyos, hogy csakis a ház lakója és tervező művész együttműködése képes ilyen harmóniát alkotni, megértve egymást és közösen kutatva a kifejezés módjait” – fogalmazott Vámos Ferenc.⁸¹

Malonyay utolsó, összefoglaló jellegű kötete, Az akt számtalan példát sorol fel, az Istár és Afrodité szobroktól Manet Vénuszáig (helyesen: *Olympia*, 1863) és a magyarok közül például Zichy Mihály, Lotz Károly és Székely Bertalan aktképeiig.⁸² Nagy összevisszaságban követik egymást a neves szakíróktól kölcsönzött történeti, művészettörténeti fejtegetések a szerző „könnyed”, a közönséget felcsigázni vágyó megjegyzéseivel. Beillesztette korábbi tanulmányai részleteit, például a Szinyei monográfia Manet-vel foglalkozó gondolatait és a Zolától idézett mondatokat. Ezen túl olvashatunk többek közt a *Mona Lisa* 1911-es elrablásáról és megkerülésének körülményeiről, Flaubert címlapválasztásáról, Munkácsy bibliai sorozatának egyik modelljéről, Csók István kiállításáról és Malonyay egyik kedvelt festőjének, Márton Ferencnek az akt témától igencsak távol eső festményéről is. Ez az utolsó kötet halála előtt két évvel, a háború kitörésének évében, minden bizonnyal mostoha körülmények között készült.

Összegzés

Malonyay Dezső a 19–20. századi magyar művészetben kiemelkedő szerepet betöltő mesterekről *elsőként* írt monográfiát vagy cikket, ennek minden ódiúmát feladata fontosságának tudatával vállalta, bár hamis utakra is vitte a szemtanú, a beavatott biztonsága. Divatos, pszichologizáló művészportréiban a közelnézet legendákat szült, melyek a korabeli olvasó figyelmét célozták meg, s biztatták az új kiemelkedő festőnemzedék megismerésére, támogatására. Ezt a megközelítést, a művésszel való beszélgetést, az intimítások közlését a legtöbben elítélték, de mások, például a Mednyánszky-monográfia recenzense értékelte, mint mára már nehezen vagy egyáltalán nem megszerezhető dokumentumok gyűjteményét.⁸³ A magát szorgos munkával fenntartó Malonyay monográfiái a siker természetéről, a kiemelkedő magyar festők elfogadtatásának nehézségeiről és a társadalmi közeg műveltségéről, nyitottságáról is szólnak. Felismerte, hogy az érdeklődés felkeltéséhez ismertetőik, könyvek kellenek. Már a Munkácsy környezetében töltött évek is rávezethették a népszerűsítés fontosságának, mai kifejezéssel élve a marketingeszközök alkalmazásának szükségességére.⁸⁴

A közelnézet, akár az említett mesterek, akár a kortárs művészeti szcéna megítélés szempontjából előny is lehetett volna, de kora előítéleteitől nem tudott szabadulni, mellyel bőven ki is hívta a művészek és főként az utókor kritikáját. Egyenlő társként szólt, beszélgetett alanyaival, a mai olvasó számára nem mindig megfelelő hangnem-

⁸⁰ Malonyay Dezső: „Eb ura fakó”. *A Ház*, 1, 1908, 2/3. 29–33. (a szövegben az eredeti helyesírással közölve)

⁸¹ Vámos Ferenc: *Lajta Béla*. Budapest, 1970. 81.; Gábor Eszter: *A Malonyay-villa*. i. m.

⁸² Malonyay Dezső: *Az akt. Művészekről és művészetről az akt kapcsán*. Budapest, 1914.

⁸³ [Lyka Károly]: Mednyánszky. *Művészet*, 4. 1905. 140.

⁸⁴ Krasznai Réka: Egy 19. századi celeb: A Munkácsy-fenomen, avagy egy híresség megkonstruálásának mechanizmusai. *Atelier 30 Műhelytanulmányok*. Budapest, 2020. 305–332.

ben és mára elavult stílusban. Épp szemtanú voltából, írói és népszerűsítői alapállásából fakad, hogy írásában elsősorban a művész bemutatása, a kor már említett, divatos pszichologizálása dominál, s csak másodsorban a művek elemzése. Látásmódját végig meghatározta az irodalomban is tovább élő népnemzeti ideál, a magyar, korabeli nyelvhasználat szerint a „fajmagyar” jegyek keresése a művekben.

Malonyay felfogására jellemzőnek tekinthetők a Szinyei monográfiájában feltett kérdések: „miben különbözik Szinyei művészete Manet művészetétől”, „miben különbözik a mi Szinyeink a francia mesternél”, melyekből kiviláglik az összehasonlításai, elemzései mögött rejtőző törekvés.⁸⁵ Malonyay műveiről is elmondható Sinkó Katalinnak Lázár Béla *A Munkácsy-kérdés* című könyvéről írt véleménye: „a nemzeti kisebbségi érzés és hübrisz sajátos keveréke.”⁸⁶

A korszak konzervatív irányát képviselő, munkáival jelentős érdeklődést kivívó személyiségként, sikeres társasági emberként számontartott Malonyayt – íróként – az utókor kedvezőbben ítélte meg, amikor a századvég számos Párizst járt ismert írójának társaságába sorolta. Még az 1965-ben kiadott magyar irodalomtörténet („a spenót”) is a korszak legismertebb francia orientációjú íróival, Ambrus Zoltánnal és Justh Zsigmonddal együtt tárgyalta, s az utóbbihoz hasonlóan, mint *A Hét* politikai irányával ellentétben, de irodalmi törekvéseivel megegyező íróként említette.⁸⁷ Újabban Gergye László tanulmánya *Az utolsó* című regényének esztétizmusát és tükör-szimbolikáját új szempontokat felvonultatva elemezte.⁸⁸

Ezzel szemben a művészettörténet és művészeti kritika körébe tartozó munkássága, népszerűsítő tevékenységének és szervezőkészségének elismerése mellett, szinte csak negatív megítélést tartalmaz. Írásainak későbbi, művészettörténeti képzettségű értékelői jöllehet számos leírását, a művészekkel folytatott beszélgetéseit, s a korabeli dokumentumok közlését átvették, de munkáinak erősen hullámzó minőségét, szemléleti elfogultságát és mára pontatlannak bizonyult megállapításait éles kritikával fogadták. A művészek beillesztett önéletrajzait, mivel azok jórészt egyéni szempontból íródtak, ma már távolságtartással kezelik. A csakis az új tendenciákat, a változó trendeket támogató kritika pedig szinte lesöpörte a porondról a korábban elismert írókat. A zömében negatív kritikával szemben, mint már említettük, néhány éve méltányosabb, tevékenységét és személyiségét árnyaltabban jellemző, korába, társadalmi közegébe helyező említett tanulmányok is megjelentek.

Személye, életvitele kritikára készítette még Lyka Károlyt is. „Malonyayval új típus került a budapesti írók köztársaságába. Párizsból jött, életművészetét onnan hozta, s már ott időzése is páratlan eset volt a magyar tanárság történetében: tíz évig volt ott szabadságon. Párizsban írók társaságát kereste, s mert akkor Zola volt a leghíresebb, az ő szalonját látogatta. Sokat forgolódott festők körében, [...] Írt elbeszélést, regényt, de észrevette, hogy egy bukott szindarab többet jövedelmez, mint egy jó regény, írt

⁸⁵ Malonyay 1910. i. m. 59.

⁸⁶ Sinkó Katalin: *A Munkácsy-kérdés a művészettörténetben*. Buksz, 2. 1990. 363.

⁸⁷ *A magyar irodalom története*. Főszerk. Sótér István. IV. 1849–1905. Budapest, 1965. 825.

⁸⁸ Gergye 2017. i. m. 68–85.

4. Malonyay Dezső betegsége idején Semmelweis utcai lakásán.
Repr. *Uj Idők*, 1916. április 30. 452.

tehát színdarabot is. S mindezt azért, hogy választékos jó módban éljen, [...] tudta, mi kell a közönségnek, s pontosan megfelelt a közkíváratnak [...] Pedig tehetséges ember volt, de ilyen életcél mellett ez a tehetség nem mélyedhetett el, nem élhette ki formáját sohasem.”⁸⁹ Lyka Károly írása is jelzi, hogy Malonyay inkább világfira, dilettáns esztétára emlékeztető életvitelét tehetsége, szorgalma ellenére kortársai kissé gyanakodva nézték. Kunffy Lajos is megjegyezte, hogy Malonyay „értett a pénzszerzéshez,” jóllehet nem kevés munka rejlett emögött is.⁹⁰

Malonyaynak az új művészeti trendeket permanensen elutasító magatartása a századfordulótól csak igen lassan háttérbe szoruló népnemzeti eszmevilág etikájához, s a hazai, szintén csak lassan változó ízlésvilághoz való görcsös ragaszkodásából, áttörhetetlen konzervativizmusából fakadt. Az 1880-as, 1890-es évek nemzedékét jellemző eszmerendszer alapján ítélte. Zola, a naturalizmus biológizmusa, Hyppolite Taine milieu-elmélete tovább erősítette a nemzet-karakterológiai jegyek keresésében.⁹¹ A magyar

⁸⁹ Lyka Károly: *Vándorlásaim a művészet körül*. Budapest, 1970. 221–223.

⁹⁰ Lyka nekrológiájában is említi rendkívüli szorgalmát. Utolsó percg írt, tervezett. Halála után egy nappal jelent meg az *Uj Idők*-ben egy elbeszélése. Malonyay Dezső: A sáncon. Elbeszélés. *Uj Idők*, 1916. április 23. 435–439.

⁹¹ „a művész annál nagyobb, minél mélyebben fejezi ki fajának vérmérsékletét” – idézi Hippolyte Adol-

festészet külföldről hazatérő, a nagy művészeti centrumok tapasztalatain felnövő művészeiben nem az új, a korral együtt haladó vonásokat emelte ki, hanem etnikai karakterük megmaradása foglalkoztatta. Végül a népművészeti alapokban találta meg a magyar és modern összekapcsolódásának lehetőségét. A nemzeti jelleg keresése a korszakban általánosnak mondható, Szana Tamás összefoglalásaitól (*A magyar művészet századunkban*, 1890.; *Száz év a magyar művészet történetéből*, 1900.) a magyar művészet karakteréről szóló vitákig. Az új művészeti áramlatokat ismerő, beépítő nemzedék megjelenésével sem tűnt el ez teljesen, egy egész generáció – különböző szinten és más-más retorikával – kereste a magyar jelleget. Malonyay egyértelmű célja a francia művészet hegemoniájával szemben a más történelmi körülmények között kialakult és teljességgel más társadalmi szerepet játszó magyar művészet értékeinek, ma úgy mondanánk periférikus helyzetéből fakadó sajátosságainak a keresése, hangsúlyozása volt.

Munkáinak elvitathatatlan értéke a magyar festészet iránti érdeklődés felkeltése, működése egy korábbi időszakhoz, a Pór Péter által „konzervatív reformtörekvéseknek” nevezett korszakhoz kapcsolható. A magyar művészeti közegben a műpártoló dilettánsnak a kor értékrendjében nem elítélendő szerepét töltötte be. Míg regényeiben az esztétizmussal rokon jegyek fedezhetők fel, képzőművészeti írásai esetében elsősorban a korszak kritikai sajtójának nívjára lehet az összehasonlítási alap. Néprajzi szervező munkájának köszönhetően inspirálója lett a kiemelkedő alkotókban gazdag magyar szecesszió etno-romantikus irányának, és a nemzetközi regionális törekvéseket képviselő építészeti modernizmusnak.

MALONYAY DEZSŐ PÁLYAKÉPE

Malonyay (Malonyai) Dezső (Pest, 1866. május 3. – Budapest, 1916. április 22.) író, újságíró, művészeti író. A nagykanizsai és pesti piarista gimnázium után a kolozsvári egyetemen szerzett magyar-francia tanári és filozófiai doktori diplomát.⁹² 1892 és 1893 között Kolozsváron gimnáziumi tanárként dolgozott, s a *Kolozsvári Közlöny* főmunkatársa volt. A fővárosban a *Pesti Naplónál* (1892), majd a *Budapesti Hírlapnál* (1897) dolgozott, amelynek 1897-től haláláig belső munkatársa volt. 1893 és 1897 között az utóbbi tudósítójaként tartózkodott Párizsban.⁹³ Számos cikket publikált folyóiratok-

phe Taine *Az eszmény a művészetben* című könyvét Sinkó Katalin. Sinkó 1990. i. m. 362.

⁹² Kolozsvári tanulmányai alatti nélkülözéseiről számolt be 1886. aug. 24-én „Zay bácsinak” írt támogatásért könyörgő levelében. SZM-KEMKI ADK, ltsz.: 18375/70.

⁹³ „Malonyayékkal nagyon összebarátkoztam [...] Ők egészen bele éltek magukat a párisi életbe. Malonyayné kitűnően értett a konyhaművészethez. Egy jó diner után egy szép holdvilágos májusi estén, a rue Vaugirard-i lakásuk balkonján beszéltek el szellemesen, sok humorral, hogy kerültek ők Kolozsvárról Párizsba. Malonyay középiskolai tanár volt és tanította a gazdag Hutfless bankárcsalád szép lányát, Blankát. Ez beleszeretett, de az a szerencsétlenség történt, eljegyzésük után a bankárcsalád könnyelmű pénztárosa a bankot bukásba vitte. Elmesélték, hogy hogyan fényképeztették a kolozsvári családi házat és hogyan árverezték el a szép lakásberendezést. Nem akartak tovább Kolozsváron maradni és De Gerando Antónia tanácsára Parisba költöztek, ahol a De Gerando család párisi lakásuk használatához juttatta

ban, képes lapokban és szaklapokban, így az *Uj Időkben*, a *Művészetben* és francia lapokban is. A párizsi művészeti élet szakértőjeként ismert Malonyayt Ambrozovics Dezső a *Képzőművészeti Társulat* titkára és a Társulat lapjának, a Múcsarnoknak a szerkesztője is felkérte, hogy küldjön írásokat a párizsi művészeti eseményekről.⁹⁴ A *Budapesti Hírlap* tudósítója szerint kinevezték a francia akadémia tisztjének. 1893-tól barátja Justh Zsigmond megbízására egy magyar költészeti antológián dolgozott. Lázár Bélát követve, 1894 és 1896 között Munkácsy titkára, s párizsi hagyatékának leltározója volt. Budapesti kiállításaira is elkísérte Munkácsyt. Hazatérése előtt elhelyezkedési lehetőségeket keresett. Ferenczi Zoltánnak írt egyik leveléből tudjuk, hogy szeretne volna megpályázni a kolozsvári francia tanszék tanári állását. Végül 1897-től 1905-ig Budapesten, az V. kerületi főreáliskolában dolgozott rendes tanárként. Járt Londonban, Rómában, s más európai városokat és keleti utazást is említ a *Budapesti Hírlap* nekrológja. Titkára volt az Erdélyi Irodalmi Társaságnak, s tagja a Petőfi Társaságnak. 1905–1906-ban Lajta Béla tervei szerint építtetett házat az Izsó u. 5. sz. alatt. Ennek költségeit csak hatalmas bankkölcsonból tudta fedezni, de ez annyira megterhelte, hogy 1909-ben kénytelen volt eladni az épületet. Az első világháborúban főhadnagyként szolgált. Később felmentették a katonai szolgálat alól. Egy 1915-ben, „Kedves Barátom” megszólítással írt levelében szerető apaként számolt be fiáról, akiknek mindent igyekezett megadni. Legidősebb fia, bár „művészethistorikusnak” készült, szomorúságára, a papi hivatást választotta, s Rómába ment.⁹⁵ Ugyanebben a levélben „neuraszténiásnak” és „vesekövesnek” nevezte magát. Korai halála váratlanul érte barátait. Mednyánszky László 1916. április 23. húsvét vasárnapi naplóbejegyzésében a következőket írta. „Ma megint egy igazi jó barátom halála sújtott le. Tegnap este 7 1/2-kor halt meg hirtelen, váratlanul Malonyay Dezső, a szegény Buli. Mindenki, aki csak ismerte, szerette. Sokévi benső barátság fűzött hozzá, pótolhatatlan veszteség.”⁹⁶ Hagyatékát már halála után egy évvel elárverezték, a katalógus berendezési tárgyakon, japán selyemkimonókon kívül számos festményt és vázlatot sorol fel Munkácsy Mihálytól és a néprajzi gyűjtőmunkában részt vett művészekről, így Juhász Árpádtól, Edvi Illés Aladártól, valamint egy-egy művet Szinyei Merse Páltól, Rippl-Rónaitól és Vaszarytól, a legtöbbet Mednyánszky Lászlótól. Az árverési katalógusban Rupert Bunny is viszonylag sok művel szerepelt, s néhány francia és angol művész főként litográfiákkal és metszetekkel.⁹⁷ Felesége: Hutflész Blanka kolozsvári bankár leánya, akit 1891-ben eljegyzett. Özvegye 1925-ben kivándorolt az Egyesült Államokba, újból férjhez ment, s 1935-ben New York közelében bentlakásos iskolát nyitott.

őket. Egyébként a Budapesti Hírlap munkatársa és tudósítójaként küldte ki Malonyayt, aki abban az időben már, mint író is feltűnt.” Kunffy 2006. i. m. 58.

⁹⁴ Malonyay levele Ambrozovics Dezsőnek, melyben ígéri, hogy „becsületet” és „őszinte irányokról” küld beszámolót. 1898. december 29. (Magyar Nemzeti Múzeum, Újkori Dokumentumgyűjtemény, ltsz.: 1971.22.41.) – közli: Szvitek Róbert József: Ambrozovics Dezső, a művészetek pártfogója. *Folia Historica*, 21. 2000. 247. Kérésére külön rovatot is kapott: Levelek. – a Múcsarnok rendes levelezőjétől elnevezéssel.

⁹⁵ Malonyay levele ismeretlennek. Budapest, 1915. február 4. SZM-KEMKI ADK, ltsz.: 18375/70 (12.)

⁹⁶ Mednyánszky László feljegyzései 2003. i. m. 314–315.

⁹⁷ Katalógus néhai Malonyay Dezső képgyűjteményéből 1917. i. m.

MALONYAY DEZSŐ FONTOSABB ÍRÁSAI

Munkácsy Ecce homoja. Bródy Sándor és Malonyai Dezső képmagyarázatával. Budapest, 1896.; *Munkácsy Mihály élete és munkái.* Budapest, 1898.; *Munkácsy Mihály.* I-II. Budapest, 1907.; *A magyar képzés úttörői.* Budapest, 1905.; *Mednyánszky.* Budapest, 1905. (Művészeti könyvtár); *Munkácsy Mihály.* Budapest, 1905. (Művészeti könyvtár); *A fiatalok. Ferenczy Károly, Grünwald Béla, Katona Nándor, Magyar-Mannheimer Gusztáv, Rippl-Rónai József.* Budapest, 1906. (Művészeti könyvtár); *A magyar nép művészete.* I-V. Budapest, 1907-1922.; *Szinyei Merse Pál.* Budapest, 1910. (Művészeti könyvtár); *Az akt. Művészekről és művészetről az akt kapcsán.* Budapest, 1914.

MALONYAY DEZSŐRŐL SZÓLÓ MÉLTATÁSOK

[Málnai Béla]: Malonyay háza. *A Ház*, 1, 1908, 2/3. 34-36.; Malonyay Dezső. *Budapesti Hírlap*, 1916. április 23. 9-10.; Malonyay Dezső temetése. *Budapesti Hírlap*, 1916. április 26. 6.; dr. m. I. [Madarassy László]: Malonyay Dezső dr. (1866-1916). *Ethnographia*, 27. 1916. 249-250.; Malonyay Dezső. *Magyar Figyelő*, 6, 1916, 2. 183-185.; [ifj. Szász Károly]: Malonyay Dezső. *Magyar Figyelő*, 6, 1916, 3. 46-52.; [Lyka Károly]: Malonyay Dezső. *Művészet*, 15. 1916. tavaszi szám, 33-34.; Lyka Károly: Malonyay Dezső. *Uj Idők*, 1916. április 30. 452-453.; Malonyay Dezső meghalt. *Világ*, 1916. április 23. 21.; *Katalógus néhai Malonyay Dezső képgyűjteményéből és más gyűjteményekből származó színes metszetek, bútorok s egyéb műtárgyakról. Nyilvános árverés 1917. december 19. és 20. Magyar Királyi Zálogházak Árverési Csarnoka.* Budapest, 1917.; Vámos Ferenc: *Lajta Béla.* Budapest, 1970. 76-81.; Szabó Zoltán: Malonyay Dezső impresszionizmusa. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 77. 1973. 583-587.; Botlik József: A Malonyay-hagyaték. *Magyar Nemzet*, 1987. október 10. 10.; Jurecskó László: A Malonyay-vállalkozás kalotaszegi kötetének létrejötte. *Ethnographia*, 100. 1989. 243-277.; Baranyai Zsolt: Malonyay Dezső mint szépirod. *Népi kultúra és nemzettudat. Tanulmánygyűjtemény.* Szerk. Hofer Tamás. Budapest, 1991. 70-76.; Ember Mária: A nagy népszerűsítő. 125 éve született Malonyay Dezső. *Magyar Nemzet*, 1991. május 3. 11.; Kósa László: *A magyar néprajz tudománytörténete.* 2. jav., bőv. kiad. Budapest, 2001. 116-118.; Gosztonyi Ferenc: Kész regény. Malonyay Dezső 1905-ös Mednyánszky-monográfiája. *Mednyánszky. Kiállítási katalógus / Magyar Nemzeti Galéria.* Szerk. Markója Csilla. Budapest, 2003. 71-88.; Sas Péter: „Ennek az első kötetnek az anyagát Erdélyben, a kalotaszegi falvakban gyűjtöttük.” A Malonyay-vállalkozás ismeretlen részlete. *Ethnographia*, 126. 2015. 299-305.; Gergye László: Tükrök és tükröződések (Malonyay Dezső: Az utolsó). *Irodalomismeret*, 2017, 1. 68-85.; Mánfai Melinda: Egy angol festőről, aki ausztrál. Rupert C. W. Bunny (1864-1947) magyar kapcsolatai. *MúzeumCafé*, 11. 2017. No 61. 201-209. – Szinyei VIII.: 469-472.; Gulyás XVIII.: 404-406.; MÉL II.: 132.; UMÉL IV.: 452.; RÚL XIV.: 71-72.